

Остонова Г. Р.

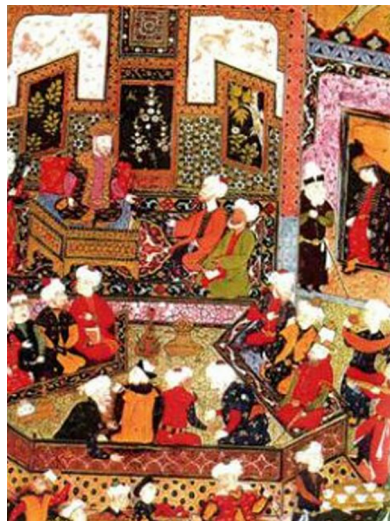
БДУ Педагогіка факультети «Тасвирий санъат ва мухандислик графикаси» кафедраси ўқитувчиси

ТЕМУРИЙЛАР ДАВРИ МИНИАТЮРА САНЪАТИ

Марказий Осиё халқлари тарихида Темурийлар даври ўзининг маданияти тараққиёти билан ажралиб туради. Тарихда ҳамisha шахснинг роли юқори турган. Хамма ишга Шахс бош бўлади, омма унга эргашади. Бобомиз Амир Темур буюк шахс эди. Темур ўз ақл-заковати билан тузган Давлатининг равнақи, келажаги учун катта ишлар қилган. Самарканд, Кеш, Шахрисабз, Бухоро каби шаҳарларга таниқли олимлар, меъморлар, мохир хунармандлар ва бинокорлар олиб келинган.

Бошқа мамлакатлардан келтирилган хунармандлар билан маҳаллий усталар ҳамкорлигида ўз даврида ва ҳозирги дунё ҳам аҳлини лол қолдирган бинолар яратилган. Бутун дунёга номлари машҳур тарихчилардан Шарафиддин Али Яздий, ибн Арабшоҳ, Мирхонд, олимлардан Улуғбек, Али Қушчи, Қозизода Румий, шоирлар Абдурахмон Жомий, Алишер Навоий, Лутфий, мусаввирлардан Бехзод, Косим Али, Мирак Накқош, Махмуд Музаххиб, хаттотлар Султон Али Мишкодий, султон Мухаммад, Дарвеш Мухаммад Токийлар санаб ўтишимиз мумкин.

Амир Темур даврида Самарқандда ўзига хос миниатюра рассомлик мактаби қарор топди. Тасвирий санъатда Темурийлар мактабининг асосчиси Устод Гунч саналган. Унинг шогирди бухоролик Устод Жаҳонгир бўлган. Устод Жаҳонгир Пир Сайид Аҳмад Табризийга устозлик қилган. Нафақат Шарқда, балки бутун дунё санъатида муносиб из қолдирган мусаввир Камолиддин Бехзод санъат сирларини Пир Сайид Аҳмад Табризийдан ўрганган. Шу билан бир қаторда

ота-онасидан эрта жудо бўлган Бехзодни Хиротнинг буюк мусаввири Амир Рухилло (Мирак Накқош) уз тарбиясига олган ва Нигористонида (санъат академияси) накқошлик ва миниатюра сирларини ўргатган.

Амир Темур даврида Самарқандда миниатюра рассомчилик мактаби таш-

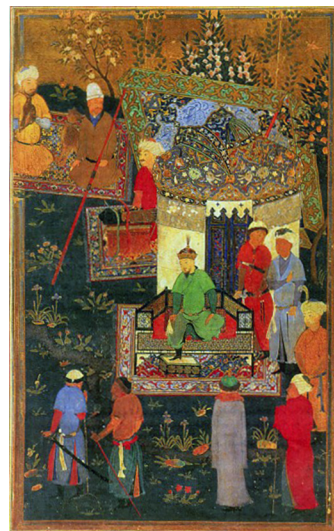
қил топди. Туркия ва Берлан кутубхоналарида сақланаётган кўчирма-хомаки миниатюра нусхалари XIV–XV асрларга оид бўлиб, уларда алоҳида шахслар, дарахтлар, гуллар, кичик композициялар, нақшларда чизиқлар уйғунлиги ҳаракатлар аниқлиги, қиёфаларининг ўз ўрнида жойлаштирилиши билан ажралиб туради.

Тарихий шахсларнинг қиёфалари ҳам миниатюраларда акс этган. Амир Темур қиёфаси тикриклик вақтида акс этган миниатюралар ҳали топилмаган. Асл ҳолатига яқин суръатлар «Зафарнома»нинг дастлабки кўчирилган нусхаларида учрайди. Унинг бир мунча ёрқинроқ қиёфаси Хиротда (1467 й.) кўчирилган «Зафарнома» да келтирилади. Дастлаб Мирак накқош бошланган ва Бехзод яқунланган ушбу миниатюра композицияси ва сержило бўёқларнинг уйғунлиги ажралиб туради.

Миниатюра рассомчилигининг тараққиёти адабиётининг равнақи ва ривожини билан боғлиқ бўлган. Мусаввирлар Фирдавсий, Низомий, Дехлавий, сўнгра Жомий ва Навоий асарларига расмлар ишланган. XIV асрда «Жомеъ ут-таворих», «Тарихи рашидий» каби тарихий асарларга ҳам миниатюралар ишланган. Бу анъаналар Темурийлар даврида ҳам давом эттирилиб, «Зафарнома» ва «Темурнома» асарларида жанг лавҳалари тасвирланган.

XV аср миниатюраларининг аксариятида шарқ шеърининг қаҳрамонлари-Лайли ва Мажнун, Хусров ва Ширин, Рустам жанг лавҳалари тасвирланган. Умуман миниатюра санъати Ироқ, Эрон, хуросон, Мавороннаҳр ва Хиндистонгача худудларида бир даврга хос бадиий-эстетик ҳодиса эди. Бу ҳодиса Темурийлар билан боғлиқ бўлиб, темурийларнинг Боғдод, Шероз, Табриз, Хирот, Самарқанд, Деҳли каби марказларида бир неча миниатюралар мактаблари вужудга келди.

Самарқанд миниатюра мактаби XIV–XV асрнинг биринчи ярмида қарор топган бўлиб, турли туркумда

яратилган бу миниатюраларда Шарқий Туркистон санъатига хос бўлган Туркий образларда хитой расомчилиги таъсири сезилиб туради.

Самарқанддаги сарой мусаввирлари Абул Хайя ва унинг шогирдлари Шайх Маҳмуд Таҳлилий, Пир Аҳмад боғи Шомолий, Муҳаммад Бин, Муҳаммад-шоҳ, дарвеш мансурлар ишлаган темурийлар даврига хос ов-шикор мавзуида яратилган. 1420 йилдан кейин Бойсункир Мирзо Хиротдан Хаттотлик ва наққошлик устахонаси ташкил қилгач бу расомларнинг айримлари Хиротга кўчиб ўтди. Абул Хайя тарихий асарларда ишланган миниатюраларда Амир Темур ва Темурийларнинг қиёфалари акс этса, бадиий асарларга ишлаган расмларида ҳам улар турли ҳолатларда тасвирланган. Халил султон даврида ишланган айрим миниатюралар график тарзда, бадиий жихатдан ўзига хос «сиёҳи қалам» услубида ишлаган Темур ҳаётлик даврида унинг сарой деворларида шоҳ ва Шахзодалар бор бўйида тасвирланиб, хақиқий портрет жанри Камолиддин Беҳзод шаклантирди. Умуман Темур ва Темурийларнинг қиёфалари тасвирланган кўплаб миниатюралар дунёнинг турли кутубхоналарида сақланмоқда. Уларнинг аксарият расм чизилгани давр ёки расом, жой мактаб кўрсатилмаган. Бироқ бу миниатюраларда нур сочиб турган қуёшсимон шернинг боши тасвирланган туғ-Темурнинг герби-унингсаройи пештоқида, Халил Султон ва Улуғбек зарб қилган тангаларда учрайди. Шунингдек табиат тасвирида тўқ яшил ва жигарранг кўплиги, кийимлар туркий миллатига хос бўлганлигидан бу миниатюралар Самарқанд миниатюрачилиги мактабига мансуб дейиш мумкин. Самарқанд мактаби миниатюралари вакилликлари композицияси яратиш ва манзара тасвирида маҳоратлидирлар.

Улуғбек даврида машҳур бўлган ҳаттот ва мусаввир асли Обивардлик Султон Али Бовердий миниатюралари рангларининг ёркинлиги билан ўзига хосдир ва уни кўрсатилади. Самарқанд мактабига хос бўлган 18 та миниатюра Низомийнинг «Хамса» асарига ва 49 та миниатюра «шоҳнома» асарига ишланган

хозир Туркия кутубхонасида сақланади. Улуғбек даврида ас-Сўфийнинг «Силжимас юлдузлар рўйхати» асарига ишланган миниатюраларда хариталар қизил ва қора доиралар билан катта ва кичик юлдузларнинг жойлашиши кўрсатилган бўлиб, график тарзда ранг бермай, қора сиёҳда чизилган. Юлдуз туркуми оддий халқ вакили қиёфасида тасвир этилди. Шарқ миниатюрачилигида оддий халқ ҳаёти темурийлар даврида пайдо бўлган. Масалан «Самарқанд масжидини қуриш», «Искандар деворини бунёд этиш», «қўчманчилар турмуши», Жамшиднинг оддий халққа хунар ўргатиш мавзуида миниатюралар бунга мисолдир.

Миниатюра шарқ тасвирий санъатининг ўзига хос рангтасвири Темурийлар даврида асарлари билан ҳам бевосита боғлиқ ҳамдир.

Темур ва Улуғбек даврида яратилган қўлёзмаларнинг гўзал намуналари бу даврда ишлаган мусаввир, хаттот, наққош ва бошқаларнинг юксак маҳоратидан дарак беради. Китоб қўлёзмаси устида ишлаган уста ижодкорларнинг ҳар бири ўз касбини мукамал эгаллаганлиги асосида темурийлар даврида бу ерда санъат мисли қурилмаган поғонага кўтарилганлигини билдиради.

Хулоса қилиб тарихчилар ва санъатшунослар фикрларига таяниб шуни айтишимиз мумкинки, XV аср Темурийлар даврида Самарқанд, Хирот, Бухоро сингари Урта осие шаҳарларида илм-фан ва санъат юкори даражада ривожланган.

